

A *már* kifejezés szerepe *ha* kötőszós tagmondatokban

Dolgozatomban a *már* jelentését vizsgálom *ha* kötőszós feltételes tagmondatokban. Kutatásom teoretikus háttérét mindenekelőtt Fauconnier mentálistér-elmélete adja, amely olyan részleges fogalmi struktúrákat feltételez, melyeket a beszéd közbeni jelentéskonstrukció során ún. térépítő elemek segítségével (idő- és helyhatározók, kötőszók, módosítószók stb.) hozunk létre. A *ha* kötőszós tagmondatok esetében a *ha* kötőszó olyan hipotetikus teret aktivál, amely a megnyilatkozást a beszélő által elfogadott valóságon kívül helyezi el. A *már* és az *egyszer* (akár együttes) használata azonban ezekben a mondatokban nem teszi lehetővé (a kondicionalitás esetén tipikus) alternatív mentális terek létrejöttét; ezek a kifejezések a *ha* térépítő elemmel funkcionális egységet látszanak alkotni. Ebben a munkában, amely egy különböző sajtószövegekből összeállított korpusssal dolgozik, funkcionális kognitív nyelvészeti keretben egyrészt az a kérdés kap fontos szerepet, hogy hogyan határolhatók körül a *már* egyes funkciói a *ha* kötőszós tagmondatokban, másrészt pedig arra keressük a választ, miként magyarázható, ill. egyeztethető össze a *már* által kifejezett, a fennálló helyzet elfogadásához kapcsolódó beszélői attitűd a *ha* kötőszó által jelölt művelettel.

1. Bevezetés

A dolgozat a *már* szó funkcióit vizsgálja *ha* kötőszós tagmondatokban funkcionális kognitív nyelvészeti keretben. E munkában a *már* olyan használata kerül a középpontba, amely az eddigi irodalmakban felmerült (vö. Hadrovics 1969: 210), de alapvetően nem történtek kutatások ezen a területen.¹ Az eddigi vizsgálatok hiánya összefüggésbe hozható azzal a megfigyeléssel is, hogy az elemzendő funkció a *már* esetében az eddigi vizsgálatok alapján csak *ha* kötőszós tagmondatokban fordul elő.

A *ha* kötőszós tagmondatokon végzett korábbi kutatásaim során világossá vált, hogy a *már* a beszélői attitűd jelölőjeként funkcionál az ilyen mondatokban (vö. Nagy 2013: 47).² Ez a felismerés pedig indokoltá tett egy külön vizsgálatot a *már* szerepét illetően. Ahhoz, hogy a *már* attitűdjelölő elhelyezhető legyen a feltételes mondat típusok rendszerében, dolgozatomban a Gilles Fauconnier által kidolgozott mentálistér-elmélet (*mental space theory*) szolgál alapul. A mentális terek esetében olyan részleges fogalmi struktúrákról van szó, melyeket a beszéd közbeni jelentéskonstrukció során ún. térépítő elemek segítségével (idő- és helyhatározók, módosítószók vagy esetünkben a *ha* kötőszó, ill. a *ha már* szerkezet) hozunk létre (vö. Fauconnier 1994; Kövecses–Benczes 2010: 159). A dolgozat célja tehát a *már*, ill. – mivel a későbbiekben nyilvánvalóvá válik a *ha* kötőszó és a *már* emergens egysége – a *ha már* szerkezet elhatárolása és alkalmazási lehetőségeinek vizsgálata, ehhez pedig előzetes hipotézisem, hogy a *már* mint beszélői attitűdjelölő a *ha* kötőszóval együttesen térépítő elemként funkcionál az aktuális diskurzusból.

¹ Hadrovics sok más jelenség mellett a *ha már* szerkezet esetén is az analógia szerepét emeli ki, s egy olyan példát ad az analogikus (szerkezet)kiterjesztésre, amelyben „a feltétel (az alkalom) már megvalósult, és szinte már ok lett belőle: *ha már itt vagy Pesten, elviszlek színházba*” (Hadrovics 1969: 210).

² Az igeidő és igemód funkcióit kutató kontrasztív munkámban a német *wenn* és a magyar *ha* kötőszós feltételes mondatokat vizsgáltam, melynek során arra a felismerésre jutottam, hogy a *ha* kötőszós tagmondatokban a *már* és az *egyszer* az igeidő- és igemódjelölő morféma mellett szintén hozzájárulhatnak a megnyilatkozás faktív értelmezéséhez, s egyben a beszélői attitűdöt is kifejezésre juttathatják (Nagy 2013: 47).

Az említett vizsgálathoz a Magyar Nemzeti Szövegtár hivatalos, személyes és sajtószövegeinek alkorpuszát használtam fel. Elsősorban a *ha* és a *már* együttes előfordulását vizsgáltam, de a 3. pontban tárgyalt *ha már egyszer* és *ha egyszer már* szerkezetekhez is az MNSZ keresője segítségével gyűjtöttem példákat. E dolgozat keretében összesen 300 adatot elemeztem.

A dolgozat központi, 2. pontjában először a *már ha* kötőszós tagmondatokban előforduló funkcióit határolok el, ezzel kiemelve a dolgozat témáját adó attitudinális jelölő *márt*. Ezután az attitűdjelölő *már ha* kötőszós tagmondatban elfoglalt pozícióját határozom meg a feldolgozott korpusz alapján. Ezt követően azt mérlegelem, hogy a *ha már* szerkezet mely feltételes mondat típusokban fordulhat elő, és az egyes típusokban milyen mentális terekről beszélhetünk. A 3. pontban említésre kerülnek olyan, szintén nagy számban előforduló szerkezetek, mint a *ha már egyszer* vagy a *ha egyszer már*, mivel az elemzett példák alapján az *egyszer* a *márhoz* hasonlóan szintén funkcionálhat a beszélői attitűd jelölőjeként. Végül a 4. pontban összefoglalom kutatási eredményeimet, és utalok olyan, a vizsgálataim során felmerült jelenségekre, melyek esetében további kutatások mindenképpen szükségesek.

2. A *már* funkciói *ha* kötőszós tagmondatokban

Mielőtt az egyes példákon keresztül a *már* szó *ha* kötőszós tagmondatokban betöltött funkcióit és értelmezési lehetőségeit megvizsgálom, indokoltnak látom a szónak olyan használati lehetőségeit is bemutatni, amelyek többé-kevésbé eltérnek a *már* ezen dolgozat témáját adó, eddig csak a *ha* kötőszós tagmondatokban megfigyelt funkcióitól. Mivel a feltételes, *ha* kötőszós tagmondat nem zárja ki a *már* itt vizsgált használatától eltérő funkciókat sem, szükséges mérlegelnünk a lehetséges kritériumokat a funkciók megkülönböztetésére.

Elsőként egy olyan elkülönítési módot érdemes megemlíteni, amelyben a *már* szó szerepe az adott kontextusban attól függ, beilleszthető-e a *még nem – már – még – már nem* négyelemű rendszerébe. Az alábbi példák a *már* kifejezést tartalmazzák, a nyíl a jelölt viszony tagadásának műveletét jelöli, a (b) mondatok pedig ezt a műveletet reprezentálják.

(1a) Kati <i>már</i> olvas.	→	(1b) Kati <i>még nem</i> olvas.
(2a) Ez <i>már</i> igen!	→	(2b) *Ez <i>még nem</i> igen!

Fábricz értelmezésében a *már* szó az (1a)-ban határozószó, mivel időbeli előfeltevést jelöl, s ellentéte a *még nem*, ezzel szemben a (2a)-ban a *már* partikulának minősül attitűdjelölő funkciója miatt (Fábricz 1986: 64; 1991: 93 – idézi Kugler 2002: 52), ezért ennek nem lehet tagadott változata a (2b) - ezt jelöli a csillag. Kugler tágabb partikula-felfogása szerint mindkét esetben partikuláról beszélhetünk, csak az (1a)-ban a *már* időbeli előfeltevést jelölő (rémarkiemelő) partikula, míg a (2a)-ban más alkategóriát képvisel. Számunkra itt nem az egyes példák szófaji besorolása a döntő, hanem az a megállapítás, hogy a *már* az (1a)-ban időbeli előfeltevést jelölő kifejezés, míg a (2a)-ban beszélői attitűdöt tesz hozzáférhetővé, és ez okozza az eltérő viselkedést (Kugler 2002: 53).

Véleményem szerint a Fábricz által használt próba az általam feldolgozott korpusz példáin is jól alkalmazható e két fő funkció elhatárolására:

- (3a) ELNÖK: Képviselő Úr! Nemcsak a koalíció, hanem az ellenzék részéről is szokás, hogy az írásban beadott javaslatot nem szoktuk kiosztani, ha a vita *már*

elkezdődött. De Hubert képviselő úr felolvasta, és a szavazásnál természetesen megint fel fogjuk olvasni a módosító javaslatot.

(3b) ha a vita *még nem* kezdődött el [...]

(4a) Most is figyelemreméltó az az elszántság, az a rámenősség, ahogy kikövetelik maguknak azt, hogy ha *már* kénytelenek voltak visszaadni a minoriták templomát a görög katolikusoknak, akiket az megillet, akkor ők ugyanabban az utcában pár méterrel arrébb kapjanak megfelelő nagyságú telket [...]

(4b) *ha *még nem* voltak kénytelenek visszaadni a minoriták templomát a görög katolikusoknak [...]

(3b)-ben a *még nem* az időviszonyokat tekintve ellentétben áll a (3a)-ban használt *márral*, ez azonban a (4a) és (4b) összehasonlítása esetén már nem állítható. A *már* kifejezés a (4a)-ban ugyanis nem jelöl időbeli előfeltevést, így nem is cserélhető fel a (4b)-ben szereplő, Fábricz-féle rendszerben használt, *még nem* logikai operátorral.³ (4a) esetében tehát a *már* az időviszonyok helyett a beszélői attitűd kifejezőjeként funkcionál. Az, hogy a *már* attitudinális operátor milyen funkciót tölthet be az egyes diskurzusokban, a későbbiekben kerül bemutatásra.

Miután a fent alkalmazott próbával a *már ha* kötőszós tagmondatokban előforduló funkciói az esetek többségében jól megkülönböztethetők egymástól, szükséges szemügyre venni azt is, hogy a *már* milyen pozícióban fordulhat elő használati módjától függően. Ahogyan a (3a) esetében megfigyelhető, a *ha* kötőszó és a *már* közé beékelődhet mondatrész, ebben az esetben az alany. Nézzük meg ehhez a következő példákat is:

(5) Nagyon nagy baj, ha egy nemzetközi szerződésnél *már* az aláírás pillanatában vita van, és nekem jogásként is komoly kétségeim vannak a belső jogrend és a nemzetközi jog szlovák értelmezése körül.

(6) A jugoszláv hadsereg egységeit csak akkor telepíthetik az övezetbe, ha a NATO *már* megfigyelő hálózatot telepített oda. [...]

(5) és (6) alapján egyértelmű, hogy lehetséges olyan mondatrészek beékelődése, amelyek a diskurzusban referenciapontként működnek (vö. Langacker 2008: 83-87), azonban tekintetbe véve az általam feldolgozott korpusz egészét is, arra a megállapításra jutottam, hogy a *ha* és a *már* egymástól csak olyan esetben távolodnak el, ha a *már* funkciója abban ragadható meg, hogy a célszerkezet időbeli elhelyezését végzi el más eseményekkel előtér-háttér viszonyban. Ebből a megfigyelésből természetesen még nem következik, hogy a *ha* és a *már* csak a beszélői attitűd kifejezése esetén helyezkedhetnek el egymás mellett (lásd a [7] mondatot), fordítva azonban alkalmazható az általánosítás: a beszélői attitűdöt jelölő *ha már* szerkezetben a két kifejezés nem távolodik el egymástól.

(7) Lényegtelen feladataitól szabaduljon meg átmenetileg, máskülönben összezsapnak feje fölött a hullámok. Visszatérését egyszerűbbé teszi, ha *már* a gyes utolsó heteiben ismerkedik a munkával, a cég folyó ügyeivel.

A (7)-ben látható, hogy a *ha* és a *már* szomszédossága alapján nem lehet a beszélői attitűd jelölésének funkcióját azonosítani. A (7)-ben jól megfigyelhető a kontextus szerepe a vizsgált

³ Természetesen a (4b) elfogadható mondat volna abban a jelentésben, hogy 'csak majd később lesznek kénytelenek visszaadni', ez azonban nem felel meg a (4a) kontextusának- ezt jelöli a csillag.

kifejezőeszközök interpretációjában. A *már* ez esetben a mondat időhatározói részével alkot szoros egységet. A ko-textus jelentősége mellett az adott szöveg által aktivált háttértudás is kiemelendő, például a gyessel (annak átlagos időtartamával stb.) kapcsolatos tudásunk.

A fenti megfigyelés tehát úgy általánosítható, hogy a beszélői attitűdöt jelölő *ha már* szerkezetben a kifejezések jellemzően szomszédosak egymással, míg az időviszonyítást kifejező *már* elé a *ha* kötőszós feltételes mellékmondatban természetesen kerülhetnek referenciapontként funkcionáló kifejezések, és a *már* szórendjét a célszerkezet közelsége irányítja.

A beszélői attitűd kifejezésében a *ha már* szórendjére tett megállapítás mennyiségi adatokkal is alátámasztható: az általam vizsgált 54 attitudinális *már* 53 esetben közvetlenül követi a kötőszót, csupán egyetlen kivétel található a korpuszban:

- (8) Tizennégy esztendő koromban sem tudtam megrázni a nagy vackorfát, ma sem.
De tán megbocsátja Isten, hogy bele akartam szólni a teremtsébe, ha az *már* olyan-ilyen félkészre sikeredett.

A (8)-ban is referenciapontként működő anaforikus névmás követi a kötőszót (mint az időviszonyító *ha [...] már* konstrukcióban), a *már* funkciója azonban az attitűd kifejezése.

A *már* pozíciója ebben a használatban láthatóan tükrözi azt a feltételezést, hogy a *ha* és a *már* funkcionálisan emergens egységet alkot, a közelséget tehát a funkcionális összetartozás ikonikusan motiválja. Mivel a *ha* kötőszó és a *már* láthatóan szoros egységet alkot, elsőként mindenképpen fontos mérlegelni, milyen típusú feltételes tagmondatokban fordulhat elő ez a szerkezet. Ehhez az alábbi példákat vegyük szemügyre:

- (9) [...] helyettse javasolta, hogy a belügyminiszter a rendelet módosításával tegye lehetővé a büntetőügyekben eljáró érintett ügyész, illetve bíróság számára a visszavont gépjárművezetői engedély kiadását abban az esetben, ha a visszavonás fenntartása *már* aránytalanul nagy hátrányt jelentene a járművezetőnek.
- (10) Nemcsak én, hanem SZDSZ-es és MSZP-s képviselőtársaim is nyújtottak be módosító indítványt abban a kérdésben, hogy ha már módosítják a közoktatási törvényt, ha *már* a nemzeti alaptanterv ilyen módon kerül be, akkor célszerű lenne, ha az érettségit is ezen rendszeren belül tekintenék.

(9) és (10) egyaránt a feltételes *ha*-mondatok közé sorolható, azonban a példákban egymástól lényegesen eltérő mentális terek jönnek létre. A feltételes mondatok e két típusát Dancygier–Sweetser – szintén a mentális terek elméleti hátterének felhasználásával – az itt látható angol nyelvű példákon keresztül mutatja be, és magyarázza:

- (11) If he loves her, he'll type her thesis.
'Ha szereti őt, begépelí a szakdolgozatát.'
- (12) If he typed her thesis, he loves her.
'Ha begépelte a szakdolgozatát, szereti őt.'

A (11)-ben tartalmi feltételt közlő feltételes mondatról van szó, mivel a szeretet előfeltétele a szakdolgozat begépelésének. A (12)-ben azonban nem a dolgozat begépelését tekinthetjük a szeretet előfeltételének, hanem a beszélő tudása a begépelésről szolgál előfeltételül ahhoz,

hogy levonjuk a szeretettel kapcsolatos következtetést (Dancygier–Sweetser 2005: 117).⁴ Mindegyik bemutatott példában a *ha*, ill. az *if* térépítő elemként funkcionál, de a (9) és a (11) esetében jelen van a prediktív jelleg, melynek lényege a korreláció, vagyis hogy a *ha* kötőszós tagmondatban található esemény (premissza) alapján megjósolható a főmondat eseménye (konklúzió). Ez a korreláció pedig alternatív mentális terek létrejöttével jár együtt (vö. uo. 31–33). A (9)-ben egyrészt létrejön egy hipotetikus tér a *ha* kötőszó segítségével, amelyben a visszavonás fenntartása már aránytalanul nagy hátrányt jelent, s ez a tér kiterjed a főmondat propozíciójára is, vagyis a visszavont gépjárművezetői engedély kiadásának lehetővé tételére. Ezzel párhuzamosan pedig létrejön egy alternatív mentális tér is, melyben a visszavonás fenntartása nem jelent aránytalanul nagy hátrányt, s ennek kiterjesztése, melyben a visszavont gépjárművezetői engedély kiadása nincs lehetővé téve. A (10) és a (12) esetében viszont nem beszélhetünk megjósolható következtetésről, olyan kapcsolatról, amely a premisszától elvezet a konklúzióhoz. Itt olyan, alapvetően episztemikus feltételes mondatokról (vö. 'epistemic conditionals') van szó, melyeknél a *ha* kötőszós tagmondatban található eseménnyel kapcsolatos beszélői tudás alapján értelmezhető a feltétel-következtetés viszony (ld. a [12] következtetési folyamatát). Ebből az is következik, hogy nem történik mérlegelés a lehetséges forgatókönyvek között, vagyis a (9) és (11), tartalmi feltételt közlő mondatípussal ellentétben (vö. 'content level conditionals') nem jönnek létre alternatív mentális terek sem, csak egy, az alaptértől elkülönülő episztemikus tér, így csupán az okfejtés episztemikus és performatív aktusáról beszélhetünk. Az ilyen típusú feltételes szerkezetek központi funkciója tehát nem egy eredmény típusú következtetési reláció (predikció) jelölése, hanem sokkal inkább az, hogy a befogadó számára explicit formában hozzáférhetővé tegye a kognitív kontextus azon releváns elemeit, amelyek lehetővé teszik a főmondatban szereplő következtetést (Dancygier–Sweetser 2005: 117–118).

Az előző bekezdés felismeréseit szem előtt tartva a *már* mint attitűdjelölő előfordulása jól behatárolhatóvá válik az elemzett feltételes mondatípusok körében. Az ún. tartalmi feltétel közlése ugyanis nem egyeztethető össze a *már* szóval kifejezett beszélői attitűddel *ha* kötőszós tagmondatokban.

- (13) Utóbb a sajtóban hallhattuk azt, hogy ezek ilyen másodlagos lehetőségek az ingatlan vagy lakás megszerzésére, azonban ezt a preambulumban, ha *már* foglalkozik a törvény egy preambulummal, akkor elég kicsinyes dolog úgy összességében azt mondani, hogy a lakáscélok megvalósítása érdekében.

A tartalmi feltételt közlő feltételes mondatnál alternatív mentális terek nyílnak, mivel a *ha* kötőszós tagmondatban található esemény csak semleges vagy negatív episztemikus státuszú lehet. Ez azt jelenti, hogy az ilyen feltételes mondatípus esetében a beszélő sosem kezeli a megnyilatkozását a valóságról alkotott elképzelésének részeként, azaz nem ruházhatja fel pozitív ('tényként, valós előfordulásként kezelhető') episztemikus státusszal. Ezzel szemben a (13)-ban az, hogy a törvény foglalkozik egy preambulummal, pozitív episztemikus státusszal rendelkezik, a megnyilatkozó valós eseményként, 'tény'-ként reprezentálja. Ebben a konstruálásban a *már* szerepe feltétlenül kiemelendő. A *már* kifejezés kapcsolatba hozható a feltételes mondat episztemikus státuszával, ez azonban korántsem jelenti azt, hogy annak előidézője volna:

⁴ „In (12), the likeliest interpretation is not that typing was a (causal?) precondition for loving (a reading parallel to [11]), but that the speaker's knowledge about the typing is a precondition for a conclusion about loving” (Dancygier–Sweetser 2005: 117).

- (14a) Azért lehet, hogy egy kicsit hiányzik Neked, ha *már* új topikot nyitottál neki - az indokodat persze megértem.
- (14b) Azért lehet, hogy egy kicsit hiányzik Neked, ha új topikot nyitottál neki - az indokodat persze megértem.

Ahogy a (14b)-ben látható, a *már* szó kiiktatásával nem változott meg a tagmondat típusa (episztemikus feltételes mondat), s ezzel összefüggésben az esemény episztemikus státusza sem. A *már* szerepe inkább a megerősítő funkció, vagyis nem jelöli a pozitív episztemikus státuszt, hanem kiemeli azt a *ha* térépítő elem felhasználása mellett. A feldolgozott korpuszadatok alapján megállapítható, hogy a fennálló helyzet elfogadására irányuló attitűd a *már* esetében a *ha* kötőszóval együttes konstruálásban minden esetben érvényre jut.

Ezen a fent említett, általános funkción túl érdemes még megemlíteni, hogy a *már* az episztemikus feltételes tagmondatokban, számos esetben további színezetet ad a megnyilatkozásnak:

- (15) Ha most nem győzünk, és nem jutunk tovább, akkor talán soha - mondta tegnap Hajdu János szövetségi kapitány. – Hiszen ha *már* a sors olyan kegyes volt hozzánk, hogy a legjobbakat másfelé irányította, élnünk kell a lehetőséggel, sőt ez kötelező.
- (10) Nemcsak én, hanem SZDSZ-es és MSZP-s képviselőtársaim is nyújtottak be módosító indítványt abban a kérdésben, hogy ha *már* módosítják a közoktatási törvényt, ha *már* a nemzeti alaptanterv ilyen módon kerül be, akkor célszerű lenne, ha az érettségit is ezen rendszeren belül tekintenék.

A (15)-ben és – az itt megismételt – (10)-ben nem csupán arról van szó ugyanis, hogy a *ha* kötőszós tagmondatban a *már* a helyzet elfogadását jelöli a beszélő részéről, hanem a fennálló helyzetet tartalmazó episztemikus téren belül egy olyan tér megnyitásához járul hozzá, amelyben a tagmondatban kifejezett helyzethez való igazodás, a helyzetnek megfelelő, kompenzatorikus lépések jutnak kifejezésre. A (10)-ben az alaptanterv és az érettségi törvénybeli megjelenítéséhez kapcsolódik megnyilatkozási értékelés, és e kettő viszonyában jelenik meg a kompenzatorikus törekvés. A (15) jó példa arra, hogy az attitűd nem csak negatív megítélésű helyzetben juthat érvényre, hanem minden olyan helyzetben, amelyben bizonyos egyensúly eléréséről, az aszimmetria kiküszöböléséről, kompenzációról van szó.

Végül szükséges még megemlíteni a *ha már* szerkezet egy, az eddigiektől részben eltérő, a társalgás szervezésében a metapragmatikai tudatosság megnyilvánulásaként értelmezhető használatát is (vö. Verschueren 1999: 187–198, Tátrai 2011: 119–125).

- (16) Majdnemhogy ugyanazt írtad le, amit én is - több részletben. De ha *már* itt tartunk: tudsz asc-t is számítani? Mert én már nagyon szeretném tudni az enyémet.
- (17) ha *már* téma: nálam abszolút favorit Frank Herbert: Dűne (& összes folytatások).

Közös a *ha már* szerkezet korábban tárgyalt mondataival, hogy itt sincs prediktív kapcsolat a tagmondatok eseményei között, vagyis nem beszélhetünk feltétel és következmény egységről, a megnyilatkozó nem képez meg alternatív tereket, a beszédaktus – a diskurzus újabb lépésének a végrehajtása – bekövetkezett. Az eddigi episztemikus feltételes mondatokhoz hasonlóan érvényre jut a szerkezet kontextualizáló funkciója, de itt nem a beszélő tudása szolgál előfeltételként a főmondat eseményéhez. A (16) és a (17) *ha* kötőszós tagmondatokkal a beszélő a diskurzus szerveződésében helyezi el a főmondatot megvalósított

beszédcselekvést. Ez a szerkezet megfeleltethető az ún. 'speech-act conditionals' kategóriának Dancygier és Sweetser rendszerében (vö. Dancygier–Sweetser 2005: 110–114).

Jelen tanulmány eddig a *ha már* emergens szerkezetet tárgyalta, elsőként a *már* attitűdjelölő elhatárolásával, majd a szerkezet elhelyezésével a feltételes mondat típusok között. A következőkben röviden szót kell még ejteni az *egyszer* kifejezésről, mivel a korpuszadatok arra utalnak, hogy képes a *ha már* szerkezettel összekapcsolódva a beszélői attitűd jelölésére.

3. Az *egyszer* attitűdjelölő és a *ha már* szerkezet

Az *egyszer*, hasonlóan a *már*hoz, olyan attitűdjelölő kifejezés, amely a *ha* kötőszós tagmondatban reprezentált esemény elfogadásához járul hozzá. Noha ennek a dolgozatnak nem tárgya a *ha egyszer* szerkezet, mégis említést kell tenni róla, mivel az *egyszer* a *ha már* szerkezettel összekapcsolódva szintén nagy számban fordul elő az elemzett korpuszban.

- (18a) Igaz, hogy a kapu nem feltétlen a marketingszakemberre tartozik, de ahogy Huszár mondta: „*ha már egyszer* én képviselem az UEFA-t, még ilyenekre is figyelnem kell.”
- (19) Azért, mert szerintem igenis kiadós. Ha egy emléket megosztasz... De tudod mit, ott van lenn. Miért kérdezed, *ha egyszer már* ott van? Nem érted? Igen, gondolom, nem értitek, mert másképp látjuk a világot. Mindenesetre részemről marad a morál.

Főként a (18)-ban használt *ha már egyszer* szerkezet emelendő ki, mivel a *már* és az *egyszer* a *ha* kötőszós tagmondatokban jóval gyakrabban szerepel ebben a sorrendben, mint fordítva. Az utóbbira példa a (19). Még ha a sorrend szempontjából komoly gyakorisági különbségek vannak is, a funkció oldalán nem tapasztalható számottevő eltérés.

Ahogyan az a már bemutatott példák alapján is megállapítható, a *ha már egyszer* és a *ha egyszer már* szerkezetek a *ha már* szerkezettel nagymértékű hasonlóságot mutatnak. Az *egyszer* kihagyásával azonban megfigyelhetővé válik a szerkezetek közötti árnyalatnyi különbség is.

- (18b) Igaz, hogy a kapu nem feltétlen a marketingszakemberre tartozik, de ahogy Huszár mondta: „*ha már* én képviselem az UEFA-t, még ilyenekre is figyelnem kell.”

A (18b)-ben a *ha* kötőszós tagmondat pozitív episztemikus státusza az *egyszer* attitűdjelölő elhagyásával természetesen nem változott, vagyis a beszélő továbbra is az általa felfogott valóságon belül értelmezi az eseményt, azonban a *már* és az *egyszer* együttes használata a (18a)-ban ezt az attitűdöt nyomatékosabbá teszi.

Ebben a fejezetben említést tettünk az *egyszer* attitűdjelölőről, melynek a *ha* kötőszós tagmondatban a *már*hoz hasonló szerepe van, melyet a *ha* mentális térépítő elemmel való szintén szoros kapcsolata is igazolni látszik. E rövid elemzésben csak a részletesebben vizsgált *ha már* szerkezettel szorosan összefüggő *ha már egyszer* és *ha egyszer már* kifejezéseket vettük szemügyre. A korpuszadatok szerint a *ha már egyszer* szerkezet jóval gyakoribbnak látszik, noha az eltérő szórendből adódó funkcionális különbségek nem fedezhetők fel. Végül a *ha már* és a *ha már egyszer* szerkezetek összehasonlításán keresztül a szerző arra a felismerésre jutott, hogy a *már* és az *egyszer* együttes használata nagyobb nyomatékot ad az esemény pozitív episztemikus státuszának.

4. Következtetések, kitekintés

Ebben a munkában a *már* szó olyan funkciója került bemutatásra, amely lényegi eltéréseket mutat a szó korábbiakban már lejegyzett használati módjaival szemben (l. például [1], [2]). A vizsgált esetekben a *már* a beszélői attitűd jelölőjeként funkcionál, s a *ha* mentális térépítő elemmel egységben az esemény olyan megkonstruálását jelöli, amely során nem jönnek létre alternatív mentális terek. Mivel ez az attitűd a korpuszelemzés szerint a *ha* kötőszós tagmondatban kifejezett helyzet elfogadásában ragadható meg, kizárólag bizonyos mondattípusokkal korrelál. Ilyenek például az episztemikus *ha* kötőszós tagmondatok ('epistemic conditionals'), amelyekben a *ha már* szerkezettel létrehozott episztemikus mentális tér alapvetően a kontextualizációt szolgálja, vagyis a hallgató számára elérhetővé teszi a következtetés folyamatát. A másik *ha* kötőszós mondattípus, amelyben a *ha már* szerkezet megtalálható, az ún. beszédaktusjelölő *ha* kötőszós tagmondat ('speech-act conditionals'), melynél a beszélő a *ha* kötőszós tagmondat segítségével helyezi el a főmondatral megvalósuló beszédaktust a diskurzus szerveződésében. Mérlegeltük még ezenkívül a *ha már* szerkezet olyan funkcióját is, amelyben a *ha már* szerkezetet tartalmazó tagmondat eseményére a főmondatban egyfajta kiegyensúlyozó tényező vagy kompenzáció reflektál, s a kompenzatorikus jelleget a *ha* és a *már* együttes használata teszi hozzáférhetővé. Az elemzés végén bemutatásra kerültek a *ha egyszer már* és a *ha már egyszer* kompozitumok is, melyek alátámasztják a feltételezést, hogy az *egyszer* a feltételes *ha*-mondatokban szintén képes a fennálló helyzet elfogadásához kapcsolódó beszélői attitűd kifejezésére, s a fent említett kombinációk esetén ez az attitűd a *ha már* szerkezettel összehasonlításban további nyomatékot kap.

A dolgozat kísérletet tett arra, hogy a *ha már* szerkezetet elhelyezze a *ha* kötőszós tagmondatok rendszerében (tekintettel tágabb kontextusukhoz kötődő viszonyukra). Ehhez – a feltételes szerkezetek kutatásában Dancygier és Sweetser által is alkalmazott – mentális terek elméletét hívtam segítségül. Ez az alapvető elhatárolás olyan további korpuszvizsgálatoknak lehet az alapja, melyekben az egyes példákon keresztül az igeidő, igemód, módbeli segédigék és más modális jelölők funkciói is elemzésre kerülnek, hiszen ezek a nyelvi kifejezések is hozzájárulhatnak az adott megnyilatkozás – jelen esetben a *ha már* szerkezetek – episztemikus státuszának jelzéséhez. Érdekes lenne tehát megnézni, mennyiben árnyalják ezek a jelölők a *ha már* szerkezet eddigi vizsgálata folyamán kialakult képet. Érdemes lenne továbbá a *ha egyszer* szerkezeteket is hasonló módon szemügyre venni, mivel a *már* és az *egyszer* kombinációjából is kitűnt a 3. pontban, hogy az *egyszer* szintén egy, a *ha* térépítő elemmel együttműködő attitűdjelölő lehet. Végül pedig szükséges még kiemelni egy területet, amely feltétlenül további alapos kutatást igényel, s amely ebben a dolgozatban csak említésre került: a *már* kifejezés korrekció- vagy kompenzációjelző funkciójára a dolgozatban csak utalás történt, a jelenség azonban jócskán túlmutat az alapfunkcióként meghatározott (a fennálló helyzet elfogadásának jelölése) szerepen. Ezen a területen tehát egy átfogó korpuszelemzés mindenképpen fontos volna.

Irodalom

- Dancygier, Barbara – Sweetser, Eve 2005. *Mental Spaces in Grammar: Conditional Constructions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fábricz Károly 1986. *Partikulák a magyar és az orosz nyelvben*. Kandidátusi értekezés. Szeged.
- Fábricz Károly 1991. Capturing subjective meaning. *Separatum Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Dissertationes Slavicae Sec. Ling. XXII*.

-
- Fauconnier, Gilles 1994. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hadrovics László 1969. *A funkcionális magyar mondattan alapjai*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 210
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kugler Nóra 2002. *A módosítószók a magyar nyelv szófaji rendszerében*. Budapest: Osiris Kiadó. 52–54.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Nagy Lajos 2013. *Funktionen von Modus und Tempus in Konditionalsätzen im Deutschen und Ungarischen*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Váradi Tamás 2002. The Hungarian National Corpus. In: *Proceedings of the 3rd LREC Conference*, Las Palmas, Spanyolország, 385–389, <http://corpus.nytud.hu/mnsz>
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding pragmatics*. London: Arnold.

Nagy Lajos
Eötvös Loránd Tudományegyetem
lajos.nagy@tlen.pl

Kulcsszavak: beszélői attitűd, emergencia, feltételes tagmondatok, kompenzatorikus jelleg, kontextualizáció, mentális terek